

Kokemusasiantuntijalausunto koskien hallituksen esitystä HE 124 2017 vp

Päivi Tyni, YTM, Tampere

Aloitan analogialla: aivan 80-luvun viimeisinä vuosina nousi puheenaiheeksi kuolemantuomio. Tuolloin hämmästyin suuresti, kun aivan täysijärkinä ja mukavina pitämäni työtoverini olivatkin kuolemantuomion kannalla.

Sanoin tuolloin, että ihminen voi esimerkiksi elää 50 vuotta täysin normaalia keskivertoihmisen elämää, mutta sitten epäonnisten sattumuksien seurauksena ja usein alkoholin vaikutuksen alaisena tuleekin tappaneeksi toisen ihmisen.

Tähän asti esimerkiksi mies on ollut isä, poika, veli, työntekijä ja monenlaisia asioita, mutta tämän jälkeen hän on vain murhaaja. Hänen koko aiempi elämänsä on pyyhitty pois, häntä kohdellaan murhaajana ja hänestä puhutaan murhaajana. Tämä oikeuttaa jokaisen ei-murhaajan kertomaan, miten häntä tulee kohdella ja antaa yhteiskunnalle oikeuden tehdä hänelle lähes mitä tahansa.

Samoin on nykyään työttömän laita. Hänkin on useimmiten elänyt elämänsä aivan kuten muutkin ja saattanut tehdä pitkänkin työuran ja maksaa veroja, mutta jää sitten jostain syystä työttömäksi. Tämän jälkeen häntä voidaan kohdella melkein kuin murhaajaa: kaikki voivat sanoa kuinka hänen pitää elää, mitä tehdä ja mihin hän on oikeutettu tässä elämässä. Yhteiskunnalla on myös oikeus tehdä hänelle lähes mitä tahansa, teettää esimerkiksi palkatonta työtä. Kuitenkin ilmaistyö vastaa mielestäni käytännössä yhdyskuntapalvelua, joka on rikoksesta määrättävä rangaistus. Onko työttömyys siis rikos?

Monet omasta työstään palkkaa saavat ihmiset ovat valmiita laittamaan työttömän palkattomiin töihin ihan vain siksi, että hänellä ei vain olisi enempää vapaa-aikaa, kuin työssäkäyvillä. Heidän mielestään rangaistukseksi ei riitä se, että työttömäksi jäädessä tulot putoavat rankasti, ja noista pienemmistä tuloista pitää maksaa huomattavasti korkeampaa prosentuaalista veroa.

Työtön ei saa kunnallisverosta muuta vähennystä, kuin perusvähennyksen. Ansiotulosta saa ansiotulovähennyksen, yritystoiminnan tuotosta yritystulovähennyksen ja eläketulosta eläketulovähennyksen. Tätä asiaa ei kuitenkaan juuri pidetä tiedotusvälineissä esillä, vaan työttömyyskorvauksista puhutaan aina bruttomääräisinä. Siksi olen esimerkiksi onnistunut yllättämään kaksi eläkeläisrouvaa kertomalla, että alle 700 euron työmarkkinatuestani menee veroa 16 prosenttia. Heidän reaktionsa oli kauhistus: "Eihän niin pienillä tuloilla voi tulla toimeen!" Ehkäpä juuri tästä syystä eläkeläiset ovatkin viime vuosina onnistuneet "brändäämään" itsensä kaikkein pienituloisimmaksi ryhmäksi yhteiskunnassamme. Sitä he eivät siis ole, mutta eivät toki työttömätkään. Kyllä vieläkin pienituloisempia löytyy. Työmarkkinatukea saava voi sentään saada toimeentulotukea, mikäli ruokakunnassa ei ole muuta tulonsaajaa.

Aika on rahaa -sanonta toteutuu työttömän arjessa siten, että esimerkiksi ruoka kannattaa laittaa aina itse alusta alkaen. Kaikki, minkä osaa itse tehdä, kannattaa myöskin tehdä itse, esimerkiksi polkupyörän huolto ja kenkien korjaaminen. Siksi ongelmaksi muodostuvatkin asiat, joita ei oikein voi itse tehdä, kuten hiustenleikkaus. Kuitenkin erittäin vähille rahoille jääneeltä työttömältä riistetään usein myös tuo aika. Työtön saatetaan karenssin uhalla pakottaa milloin mihinkin ilmaistyöhön, joista todella harvoin seuraa oikean työn saaminen. Tässäpä selitys kotimarkkinoiden kysyntäongelmaan.

Kaikki ei-pakolliset bussimatkat ym. pitää tietenkin jättää tekemättä. Itse olen lopettanut aiemmin harrastamani säännöllisen verenluovutuksen, koska joutuisin siitä ilosta maksamaan bussimaksut, hieman alle neljä euroa. Osallistumatta jää monenlaisiin tapahtumiin ja ilmaisiinkin rientoihin, jos sinne menemiseksi pitää matkasta maksaa.

Eipä siis ihme, että monen työttömän arkikokemus tuntuu olevan häpeä. Häpeä siitä, että ei kelpaa ja että on yhteiskunnalle ikään kuin tarpeeton. Ja siksi on oltava nöyrästi kiitollinen väliaikaiseksi

tarkoitettua minimitoimeentulon turvaavasta "etuudesta". Tätä tulkintaa onkin vaikea välttää, kun lähes jokaisen työttömyyttä koskevan nettilehden artikkelin kommenttiketju pursuaa neuvoja "Mene kää töihin!" ja "Kaikki tuet pois!". Olen sellaisenkin kirjoituksen lukenut, että olisi aivan sama, vaikka yksi työtön kaivaisi ojaan ja perässä tulisi toinen, joka täyttäisi tämän tarpeettoman ojan, kunhan vain työttömätkin joutuisivat tekemään "jotain" välttämättömän minimieläntönsä eteen.

Nämä nettipalveluiden "nettoveronmaksajat" kertovat, että työttömät orjuuttavat heitä, kun heidän pitää veroja maksamalla elättää työttömätkin. He eivät näy olevan tietoisia työttömien tukien pienuudesta. Ja siitä, että jos joutuu turvautumaan toimeentulotukeen, on myytävä ensin esimerkiksi mökki, jota on saattanut maksaa vuosia ollessaan työssä, että voisi siitä vanhana nauttia. Samoin on myytävä auto, ellei pysty osoittamaan, että se on välttämätön. Ja kaikki muu, paitsi mahdollinen oma asunto.

Minä en häpeä työttömyyttäni

Olen 54-vuotias ja olen elämästäni ollut koulussa ja opiskellut yhteensä 21 vuotta: kansakoulua 4 vuotta, oppikoulua 5 vuotta, ammattikoulua 2 vuotta, kansanopistoa lukuvuoden, aikuislukiota 3 vuotta ja yliopistotutkintoa 6 vuotta. Lapsenkin sain yksinhuoltajana käydessäni aikuislukion ensimmäistä vuotta ja kasvatin opintojen ohessa. Tämän mahdollistivat tätini, äitini ja 90-luvun alussa vielä toiminut lapsiperheiden kotipalvelu. Tati tosin kuoli tyttärensä ollessa kuusivuotias ja äitini kuoli siitä vuoden kuluttua. Maisterintutkinnon suoritin kuitenkin kuudessa vuodessa.

Ammattikoulututkintoni tekstin- ja kuvanvalmistajaksi työllisti minua reilut kuusi vuotta. Sitten iski digitalisaatio ja alan työpaikoista hävisi 75 prosenttia. Alan töiden loputtua aloitin aikuislukion. Siitä jatkoin sitten yhteiskuntatieteiden maisteriksi.

Työskentelin useissa projekteissa tehden tilastollista tutkimusta, joka on erityisosaamistani. Sitten kvantitatiivinen tutkimus meni pois muodista ja tilalle tulivat laadulliset menetelmät. Niissä en pystynyt kilpailemaan työpaikoista muiden kanssa, en ole kiinnostunut tutkimuskysymyksistä, joihin niillä etsitään vastausta.

Olen suorittanut jatkotutkintoon vaadittavan opintokokonaisuuden. Väitöskirjaa olen aloittanut pariinkin otteeseen, mutta en ole sitä saanut aikaiseksi. Olisin kaivannut ohjausta – en ainoastaan sitä, että joku virallisesti ilmoittaa olevansa ohjaajani. Apurahaa ehdin kuitenkin saada pari vuotta. Sitten en enää saanut, koska työ ei ollut edennyt tarpeeksi.

Olen ollut työttömänä vuoden 2014 alusta. Viime helmi- ja maliskuun olin kuitenkin palkkatukityössä. Tuolloin myös hain Kelassa huhtikuun alussa Tampereella alkavaksi ilmoitettua etuuskäsittelijän työtä. Arvelin, että minulla työssäkäyvänä olisi ollut paremmat mahdollisuudet, kuin työttömänä. Avoinna oleviin paikkoihin kun vain joka neljanteen palkataan työtön. Kun vastausta ei kuulunut, kysyin sitä sähköpostitse. Sain kuulla, että tätä yhtä kuuden kuukauden määräaikaista paikkaa oli hakenut 510 hakijaa. Virallinen vastaussähköposti tuli kesäkuussa.

Yritin tuosta työnhaustani, kuten muutamasta muustakin ilmoittaa TE-toimiston nettipalvelussa. Se ei onnistunut. Työnhaustaan voi ilmoittaa vain, jos se on ensin sovittu työllistymissuunnitelmassa ja siitä on tullut velvoittava tehtävä, joka pitää kuitata tehdyksi. "Huvittava" yksityiskohta muuten on, että tuo suunnitelma oli aiemmin nimeltään työnHAKUusuunnitelma. En tiedä, miten suunnitelma nimen muuttaminen asioihin vaikuttaa. Se antaa kuitenkin osaltaan ymmärtää, että työtön voisi jotenkin suunnitella työllistymisensä. Näinhän ei ole, sillä työllistymisestä päättää työnantaja.

Toinen, vakavampi esimerkki tästä "uuskielestä" on sana työtarjous. Näitähän työvoimavirkailijat sanovat lähettävänsä työttömille. Kyseessä on kuitenkin vain kaikille esillä olevista työpaikkailmoituksista tulostettu ja työttömälle postitettu kappale. Työtön on velvollinen kyseistä työtä hakemaan karenssin uhalla. Ja kun puhutaan, että joku on kieltäytynyt työtarjouksesta, tarkoittaa se yleensä sitä,

että työtön ei hae paikkaa, koska ilmoituksessa vaaditaan jokin asia, jota työttömällä ei ole – esimerkiksi rekkakortti. Kaikki työttömät eivät ole sisäistäneet, että tällöin tulisi ottaa yhteyttä TE-toimistoon tai vain hakea työtä kertoen hakemuksessa, että tuota vaadittua asiaa ei itsellä ole.

Saska Saarikoski kirjoittaa HS:n pääkirjoituksessa: Kökötämme historian odotushuoneessa, jossa vanhat systeemit eivät enää toimi, mutta uusia ei ole vielä keksitty. Ihmiset ovat hämmentyneitä, johtajat neuvottomia.

Nyt käsittelyssä oleva lakiesitys on oiva esimerkki siitä, että historiallista muutosta ei päättäjien keskuudessa tunnusteta eikä tunnusteta. Ajatus, että kuka tahansa työtön voisi halutessaan tehdä 18 tuntia töitä kolmen kuukauden tarkastelujaksolla, on naurettava. Työttömät ja työpaikat eivät ole vain lukuja ja numeroita, joita voitaisiin satunnaisesti yhdistellä ja tehdä näistä laskutoimituksista päätelmiä työttömien "aktiivisuudesta".

Työttömät keskustelevat vilkkaasti sosiaalisessa mediassa. Siellä on käynyt ilmi, että työttömät voivat olla hyvinkin aktiivisia, mutta salaa. Esimerkiksi vapaaehtoistyöstä ei uskalleta kertoa TE-toimistolle, kun koskaan ei voi tietää, mikä katsotaan työn vastaanottamisen estäväksi toiminnaksi. Jostain syystä kun ilmeisesti työvoimahallinnossa ajatellaan, että työtön ei voisi lopettaa tai vähentää vapaaehtoistoimintaansa, mikäli tarjolle sattuisi tulemaan työpaikka.

Lakiesityksen taulukko vuonna 2016 avoinna olleista työpaikoista kertoo, että kyseisenä vuonna olisi koko maassa ollut lähes kuusisataa tuhatta avointa työpaikkaa. Tämä on ihmeellinen laskentatapa. Olen siihen puuttunut jo aiemmin, kun samantapaista lukua esitteli Helsingin Sanomien taloustoimittaja. Toimin (vaivihkaa) Vasen Kaista -verkkolehden toimittajana. Vasen Kaista on Pirkanmaan vasemmiston vapaaehtoistyöhön perustuva projekti; palkkaa tai palkkioita ei makseta. Kirjoitukseni tuosta HS:n artikkelista:

<https://vasenkaista.fi/2016/10/helsingin-sanomat-ja-lukijan-vastuu/>

Kun viime sunnuntaina katsoin Työvoimahallinnon Mol.fi-palvelusta, oli avoimia työpaikkoja seuraavasti:

Kaikki koko maassa	17 451
Osa-aikatyö	3 359
Ilta- ja viikonlopputyö	202
Vuokratyöpaikat	4 180

Taloussanomat kirjoittaa (14.10): *"Työt katoavat pitkällä tähtäimellä, tehtiin Suomessa mitä tahansa. Vaikutus (jos sitä on) on vain hetkellinen. Pankkijärjestelmän automatisoinnin vuoksi OP-ryhmästä katoaa tuhansia työtehtäviä jo lähivuosina, sanoo tammikuussa eläkkeelle jäävä pääjohtaja Reijo Karhinen Helsingin Sanomissa.*

OP on Karhisen mukaan samassa tilanteessa kuin vastikään pankkijärjestelmänsä uusinut Aktia, joka ilmoitti kuukausi sitten, että yli neljäsosa pankin työtehtävistä loppuu. Tarkkoja lukuja katoavista työpaikoista Karhinen ei kuitenkaan anna. OP-ryhmällä on 12 000 työntekijää.

Uusia työtehtäviä avautuu, mutta niissä tarvitaan usein toisenlaista osaamista."

Tämän lakiesityksen toteutuminen kyllä lisäisi työtä, nimittäin byrokratiaa. Voi sitä työsopimusten, -todistusten, verokorttien ja palkkakuittien määrää, mikä syntyisi, jos työttömät todellakin saisivat noita osa-aikatöitä. Ja jatkeeksi työttömyyspäivärahojen sovittelun laskentaa ja raportointia. Taloussanomien mukaan TE-toimistoissa on yksi työntekijä kolmeasataa asiakasta kohden. Näinköhän tuolla henkilöstömäärällä pärjättäisiin?

Suomessa on nyt jo osa-aikaisia työntekijöitä, joista monet haluaisivat lisää työtunteja. Monilla paikakunnilla ei osa-aikatyötä tai työllistämispalveluita ole saatavilla, jolloin kustannukset "työhön menoon" joutuisi maksamana itse päivärahoista.

Lakiesitykseen tulisi ainakin lisätä arvio inhimillisestä vaikutuksesta. Kun sanotaan, että Suomen pahin turvallisuushäiriö on eriarvoisuus, on hämmästyttävää, että juuri tätä halutaan lisätä lakiesityksellä, joka toteutuessaan tulee johtamaan työttömyysturvan leikkauksiin. Ja nämä johtavat masennukseen, ahdistukseen ja vihaan "systeemiä" kohtaan. Työttömien kesken onkin keskusteltu myös siitä, että milloin jollakin "napsahtaa päässä" hirvittävin seurauksin. Itsemurhatilastoistakin kannattaisi varmaan tehdä analyysi työttömyyden, työllistämistoimien ja itsemurhien yleisyyden yhteydestä.